

Megjelent Mindszenty bíboros emlékiratainak teljes változata¹

Giovanni Cheli (1918–2013) és a „Mindszenty-ügy megoldása”

A kritikai kiadás

A kritikai kiadást a Vatikáni Rádióban Kovács Gergely okleveles posztulátor mutatta be.² Ismertetéséből idézek: „Az idei 86. Ünnepi Könyvhéten (2015. június 4–8.) kerül az olvasók kezébe Mindszenty József bíboros *Emlékiratainak* első teljes kiadása. Nagy érdeklődés övezi a kötet megjelenését, már hetek óta a legkeresettebb könyvek között szerepel a Helikon Kiadó világhálós rendelési listáján. A Magyarországi Mindszenty Alapítvány ezzel az együttműködéssel Isten Szolgája máig kiadatlan gazdag szellemi örökségét szeretné minél szélesebb körben elérhetővé tenni.

Az alapítványi levéltárban őrzött iratanyag (31 doboz) feldolgozása és a kötet szerkesztése izgalmas felfedezésekkel járt. Kiderült, hogy a bíboros – amint lehetősége nyílt rá – már 1956 előtti fogságának idején elkezdte rövid jegyzetekbe foglalni személyes emlékeit. Ezeket az írásokat fogságról fogságra magával vitte, az amerikai követségen töltött félrabság idején tovább gyarapította, és a bécsi Pázmáneumban véglegesítette. A kiadásra szánt emlékirat-szöveg tisztázott és legépelt változata 1973 őszére készült el, ez volt a korszakos jelentőségű munka első szövegváltozata.

Ehhez képest az 1974-ben megjelent első kiadásba és a későbbi hazai kiadásokba nem került be sok érdekes és fontos korábbi szövegrész. Az *Emlékirataim* eddig ismert szövege Mindszenty bíboros kéziratai alapján és az ő felügyelete mellett az általa felkért munkatársak szöveggondo-

zásában jelent meg. A háromfős szerkesztőbizottságot Bíró Béla művészettörténész, Bogyay Tamás történész és Vecsey József, a bíboros bécsi titkárságának vezetője alkotta. Most, a 2015-ös Mindszenty jubileumi évben egyetlen kötetbe került csaknem a teljes, jól áttekinthető és követhető *Emlékirataim*-szöveganyag.”

„A Mindszenty-ügy”

Ismeretes, hogy a Vatikán keleti politikájában központi szerepet játszott az ún. „Mindszenty-ügy” megoldása.³ A kérdés 1971 szeptemberében éleződött ki, amikor a bíborosnak el kellett hagynia az amerikai követséget, majd VI. Pál 1974. február 5-én megüresedettnek nyilvánította az esztergomi érseki széket. Mindszenty maga és hívei ezt úgy értelmezték, hogy a Szentszék (= VI. Pál) nem tartotta meg ígéretét, ti., hogy Mindszenty Esztergom érseke és Magyarország prímása marad.⁴

Most a kritikai kiadás *Számkivetésben* című zárófejezetét és az ott megadott jegyzeteket/

³ Lásd Szabó Ferenc SJ: A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája. JTMR–L'Harmattan, Budapest, 2012 (itt további irodalom); Agostino Casaroli: A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989). SZIT, Budapest, 2001, 151–171.; Giovanni Barberini: L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo Lungo e faticoso. Il Mulino, Bologna, 2007, 181–218.; uő: La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana. Il Mulino, Bologna, 2008, 19–215.; Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004; Mészáros István: Mindszenty és az „Ostpolitik”. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001; uő: „Állok Istenért, egyházért, hazáért”. Írások Mindszenty bíborosról. METEM, Budapest, 2000; Balogh Margit: Mindszenty József. Elektra Kiadóház, Budapest, 2002, 297–317. (Élet-kép sorozat)

⁴ Lásd az 510. oldalon Zágon József Pro memoriáját. Casaroli emlékirataiban (A türelem vértanúsága. 162.) hivatkozik a bíboros emlékiratára, és magyarázkodik: a pápa kerülte a „mindig” szót, és 1973. november 1-jei, saját kezűleg írt levelében, amikor kifejti, miért javasolja a lemondást, nem tesz utalást semmiféle biztosítókra vagy kötelezettségvállalásra. – Lásd még Mészáros: Mindszenty és az „Ostpolitik”. 167–175.

¹ Mindszenty József: *Emlékirataim*. Mindszenty Alapítvány – Helikon Kiadó, Budapest, 2015, 664 oldal, számos képmelléklettel, Erdő Péter bíboros ajánlásával, szerkesztette és sajtó alá rendezte Soós Viktor és Kovács Attila Zoltán, szakmailag lektorálta Mészáros István.

² http://hu.radiovaticana.va/news/2015/06/04/mindszenty_b%C3%ADboros_eml%C3%A9kiratainak_els%C5%91_teljes_kiad%C3%A1sa/1149012

utalásokat⁵ olvasva, szeretném kicsit jobban kifejteni, amit *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája* című monográfiámban röviden összefoglaltam.⁶ Most még jobban kiemelem, hogy a Szentszék megbízottja, a „karrierdiplomata” Giovanni Cheli kulcsszerepet játszott a kommunistákkal folytatott 1971-es tárgyalásokban (titkos garanciák!).⁷ Zágon József inkább csak tolmácként segített a bíboros „meggyőzésében”, engedelmeskedve Casaroliéknak.⁸

Főleg azt szeretném hangsúlyozni, hogy az *Ostpolitik*nek e mozzanatában, a „Mindszenty-ügy” 1971-es „megoldásában”, a kommunista féllel való titkos (kompromisszumot kereső) tárgyalásokban nem elégséges általában *Vatikánt* vagy *Szentszék*et emlegetni, hanem meg kell különböztetnünk *VI. Pál* megértő, a vértanú bíborossal együtt érző magatartását,⁹ akit nem tájékoztattak kellőképpen a titkos tárgyalásokról, illetve az *Ostpolitik* főszereplője, *Casaroli* érsek diplomatikus álláspontját, továbbá a Szentszék (VI. Pál) nevében, Casaroli megbízottjaként tárgyaló „karrierdiplomata”, *Giovanni Cheli* engedékenységét, *kettős játékát* a titkos megállapodás aláírásakor és Mindszenty által el nem fogadott garanciaígérettel kapcsolatban.

Mindszenty az *Emlékirataim* kritikai kiadásában, miután ismertette Cheli és Zágon tárgyalásait az állam képviselőivel: tehát a kommunisták által megszabott feltételeket, „korlátozásokat”¹⁰, amelyeket nem fogadott el, lejegyzí pár napos

⁵ Mindszenty József: *Emlékirataim*. 497–513.

⁶ Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája*. 122kk

⁷ Mészáros, Adriányi és mások a kommunista hatalom Mindszentyvel kapcsolatos belső információit főleg a következő dokumentációból veszik: Mindszenty és a hatalom. Szerkesztette: Ólmosi Zoltán, Budapest, 1991

⁸ Vö. Stefano Bottoni: „Egy különleges kapcsolat története”. In: Bánkuti Gábor–Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből. 1945–1989. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 253–280.* (további irodalom) A kommunistabarát G. Cheliről: 268–270. Lásd még Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy, 2004. 4. fejezet. Különösen 115–116.: Zágon bizalmas közlései Kada érseknek. Vö. még Adriányi G.: „A primási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben”. In: *Vigilia*, 1998/6, 425–428.*

⁹ Vö. Mészáros: „Állok Istenért, egyházért, hazáért”. 150.

¹⁰ Mindszenty József: *Emlékirataim*. 500–504., 504–507., 508–509., 510. Vö. Barberini: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*. 208–209.

vívódásait, majd beszámol római tartózkodásáról, végül közzéteszi Zágon József rövid *Pro memoriáját*: ez már VI. Pál és Mindszenty római találkozását foglalja össze. A „híd” szerepét betöltő Zágon preláthus a Szentatya, illetve a Szentszék nevében beszél; a *Pro memoria* vége felé ezt olvassuk (**félkövér**, az 1973-as kézirat): **„Kéri, hogy Őminenciája viselje türelemmel jelen helyzetének nehézségeit és a körülmények által megkívánt korlátozásokat.”** A bíboros megjegyzi: „A »korlátozásokról« a Szentatya nekem nem tett említést, csak jóval később tudtam meg, milyen »korlátozásokat« kívánnak tőlem a körülmények.”

Giovanni Cheli szerepe¹¹

Giovanni Barberini dokumentumgyűjteményében, aki hozzáférhetett Casaroli szellemi hagyatékához, „papírjaihoz”, bővebb (titkos) információkat olvashatunk a Szentszék képviselői és a kommunista fél tárgyalásairól.¹²

Stefano Bottoni¹³ a magyar titkosszolgálat dokumentumait és Barberini dokumentációját tanulmányozva állapította meg: „Bongianino utódja Giovanni Cheli lett, aki 1967-ben került a Szentszéki Államtitkárságra, ahol Casaroli közvetlen irányítása alatt az Egyházi Közügyek Tanácsának munkatársa lett nunciaturai tanácsos címen. Cheli 1968-ban utazott először Magyarországra és barátkozó stílusa miatt azonnal elnyerte magyar partnerei bizalmát. [...] A kommunista párt és a hírszerzés jelentései a következő években is sokszor magasztalták Chelinek a szocialista Magyarország irányába mutatott pozitív hozzáállását. Cheli kulcsszerepet játszott a sok problémát okozó Mindszenty-ügy megoldásában is.

¹¹ Giovanni Cheli 1918. október 4-én született Torinóban, 1942-ben szentelték pappá. Szemináriumi prefektus, teológiai tanulmányokat folytatott a Lateráni Egyetemen, doktorátusát egyházból szerezte. 1952-ben nunciaturai tisztviselő lett Guatemalában, 1955-ben nunciaturai titkár Spanyolországban. 1967-ben került az Egyházi Közügyek Tanácsához, Casaroli érsek mellé. 1973-ban kinevezték a Szentszék állandó megfigyelőjének az ENSZ-hez, 1978-ban címzetes érsek lett, és az első apostoli nuncius az ENSZ-nél. 1986-ban Rómába hívták: az Elvándorlók Lelkipásztori Tanácsának elnöke lett. II. János Pál 1998. február 21-én kreálta bíborossá. 2013. február 8-án hunyt el.

¹² Barberini: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*. 23–215, Cheliről: 201–213.

¹³ Csapdában. *Tanulmányok a katolikus egyház történetéből. 1945–1989.* Szerk.: Bánkuti Gábor, Gyarmati György. 268.

1969 és 1973 között több alkalommal utazott Budapestre, minden esetben beépített tisztek és befolyásos ügynökök vették körül. Magyarország és a Kúria progresszív szárnyának nyomására, a vonakodó VI. Pál pápa belegyezett a kérdés megoldásába, és 1971. április 16-án közölte Péter János külügyminiszterrel, hogy a Vatikán és saját döntése értelmében az idős hercegprímás Rómába távozik.¹⁴

Ismeretes, hogy a kommunista fél a tárgyalások folytatásához követelte a Vatikántól a kiközösített papképviselők „feloldozását”. Tudjuk, hogy Cheli és az Állami Egyházügyi Hivatalt képviselő Miklós Imre titkos megállapodást írt alá, amelynek értelmében a Szentszék visszavonja az 1958-ban kiközösített három papra, Beresztóczy Miklósrá, Horváth Richárdra és Várkonyi Imrére vonatkozó szankcióját. Ezt 1971. október 13-án hozták nyilvánosságra, sokak megdöbbenésére. A Vatikán engedményét árulásnak tartották.

Bottoni így kommentálja: „E napon Mindszenty bíboros már Rómában volt, mert G. Cheli szeptember 9-én aláírta azt a megállapodást, amely lehetővé tette a bíboros távozását. A Mindszentyre vonatkozó feltételek, amelyekről a két fél lényegében már 1963-ban megegyezett, megalázók voltak: a jogi rehabilitációt megtagadták tőle, így aztán bűnösnek kellett elhagynia Magyarországot, és abban is meggátolták, hogy a magyar ügyekkel foglalkozzék. Ezen felül a Szentszék feltehetően beleegyezett abba, hogy ráveszi, 80 éves korában (azaz 1972-ben) mondjon le a hercegprímási tisztjéről.”¹⁵

Giovanni Cheli tehát a Szentszék nevében a magyar kormány képviselőjével, Miklós Imrével 1971. szeptember 9-én aláírta a *Megállapodást*. Ehhez van csatolva a magyar kormány emlékeztetője:

„1) A Magyar Népköztársaság elnöki tanácsa kegyelemben részesíti Mindszenty Józsefet... 2) A Magyar Népköztársaság kormánya megértve a kérdés teljes megoldásának bonyolultságát, bizalommal várja, hogy az Apostoli Szentszék, amint erre alkalom nyílik – ilyennek látszik 1972. március hava, amikor

Mindszenty József betölti a 80. életévét – megfelelő intézkedéseket tesz annak érdekében, hogy Mindszenty József formálisan lemondjon az esztergomi érseki székről és az esztergomi egyházmegye vezetése véglegesen megoldódjék.”¹⁶

A titkos tárgyalásokba részben beavatott, „híd-ként”, tolmácsként szereplő Zágon József prelátnak, aki engedelmességből vállalta e feladatot, egy, 1971. szeptember 10-én *Kada Lajos érsekhez* intézett bizalmas levelében figyelemre méltó megjegyzéseket tesz.¹⁷ Zágon nem tudta még, hogy Cheli az előző nap aláírta a megegyezést!

Idézek a levélből: „Chelivel beszéltem néhányszor telefonon, úgy látom, hogy terve nem sikerült. Nem is csodálom, kezdettől fogva elhibázottnak tartottam. Azzal akarta az öregurat kész tények elé állítani, hogy a Szentatya egy fix napra várja őt audienciára. A vég az lett, hogy a Szentatya nem adott ilyen meghívást. [...] Az a benyomásom, hogy szív nélkül és kapkodva intézik az ügyet. A bíboros könnyen megoldható három feltételt kötött ki. Ahelyett, hogy siettek volna ezeket megoldani, túlteszik magukat kívánságán, és ilyen *átlátszó trükkel akarják kész tények elé állítani. Tévednek azonban, mert az öregúr nem áll kötélnek. Legalább a Szentatyának volt olyan finom érzéke, hogy a tervhez nem járult hozzá. Nem akarok alaptalanul gyanúsítani, de sokszor felmerül bennem a gondolat, hogy nem tett-e Cheli valami ígéretet a kommunistáknak a terminusra vonatkozóan. [...] Az ügy lassan az idegeimre megy.” (A kurzív tőlem – Sz. F.)*

Barberininél olvashatunk erre vonatkozóan fontos dokumentumokat:¹⁸ Cheli 1971. július 10-én beszámol VI. Pálnak és Casarolinak a tárgyalások eredményeiről, Mindszenty kiutazásának feltételeiről, és mellékeli Zágon hosszú *Pro memoriáját*. (Részletek a bíboros kiutazásáról, a közös hivatalos közlemény tartalma stb.) Cheli szerint a bíborosnak mielőbb Rómába kell érkeznie, és pedig a következő okokból:

¹⁶ Teljes szöveg: Adriányi: A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy. 113.

¹⁷ Lásd Adriányi: A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy, 115–116. Az eredeti levél fényképe a szerzőnél.

¹⁸ Barberini: La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana. 205–213.

¹⁴ I. m., 268.

¹⁵ I. m., 269., hivatkozások között Adriányi: A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy. 2004, 117–118.

– a bíborost megerősíti a pápával való találkozás,
 – továbbá mert a nyári időszakban kisebb lesz a közvélemény (negatív) visszhangja,
 – (végül) „azért, hogy a Bíborosnak ismételjék azokat a feltételeket, amelyekre a Szentszék elkötelezte magát, hogy megoldhassák esetét (ügyét). Azokról a feltételekről van szó, amelyeket ő tökéletesen ismer, és amelyeket írásba foglalt neki Mgr Zágon... Mindenesetre, ha ezeket a Szentatya ismétli meg neki, ez megtiszteltetés és indíték lesz számára, hogy a legnagyobb gondal igyekezzék azokhoz igazodni.” (A kurzív tőlem – Sz. F.)

Ezután Barberini közli Mons. Zágon *Pro memoriáját*, amelyben beszámol 1971. július 14–17-i magyarországi küldetéséről, Mindszentyvel folytatott tárgyalásairól.¹⁹

Ugyanezeket foglalja össze Mindszenty,²⁰ hangsúlyozva, hogy *nem fogadta el* az állam által szabott feltételeket. Barberini²¹ közöl még egy utólagos jegyzetet (1971. július 16.): Zágon beszélt a magyar követtel, aki biztosította emlékiratai kivételét.

Ez a változat jutott el tehát a pápához és Casarolihoz. Nincs nyoma viszont Zágon egy másik emlékeztetőjének, amelyen Mindszenty „módfelett elcsodálkozott”.²² Amikor a kért megfontolási idő után készségesnek mutatkozott arra, hogy „személyes érdekeit aláveti az Egyház javának”, és megkérdezte, *milyen feltételek mellett kellene elhagynia az amerikai követséget*, Zágon összefoglalta a négy feltételt, Mindszenty azonban nem fogadta el őket. Az első kettőt módosította, a harmadikat és a negyediket pedig nem fogadta el. Különösen meglepte a negyedik feltétel: *Emlékiratai* külföldi kiadásának lehetősége érvként szerepelt kiutazása mellett a tárgyalásokon, most pedig arról van szó, hogy tilos a publikálásuk!

Mi történt? Szerintem *Cheli a Vatikán nevében kettős játékot folytatott*,²³ amit talán még Casaroli sem ismert teljesen. Az előzőek alapján

úgy tűnik, hogy Cheli – amint már Zágon is gyanította – nem tájékoztatta VI. Pált a tárgyalások, a „garanciák” teljességéről. Illetve ígéretet tett a kommunistáknak a mielőbbi kiutazás (a pápával való találkozás) terminusára vonatkozóan. Innen magyarán részben Casaroli zavaros érvelését: a pápa a bíborosnak 1973. november 1-jén saját kezű levelében – „bár hosszan kifejti indokait, amiért annak lemondását javasolja – semmi utalást nem tesz előzetes biztosítékokról vagy vállalásokról, amelyeket később vissza kellett vonnia...”²⁴

De az is lehet, hogy Casaroli emlékiratát is manipulálták. Igaza lehet Bottoninak,²⁵ hogy Casaroli emlékiratait szerkesztve, *cenzurázva* adták közre. A. Silvestrini bíboros, aki az előszót írta, teljesen Casaroli politikájának a pártján állt, és mindig „védőügyvédjeként” nyilatkozott.²⁶

A fentiek alapján némileg pontosíthatjuk Balogh Margitnak a kérdéshez fűzött jól tapogatózó reflexióit, csak pár alkalommal a *Vatikán* helyett be kell helyettesítenünk *G. Cheli* (Casaroli?) nevét, aki – mint mondtam – a pápát sem tájékoztatta egyértelműen.²⁷

Zágon és Cheli tárgyaltak a kormány illetékeseivel; ennek „végeredményeként 1971. szeptember 9-én aláírták [*Cheli a Szentszék nevében!*] a Szentszék és a magyar kormány közötti megállapodást. Mindszenty az eredeti [négy közül] három követelés (kegyelmet kér, szilenciumot fogad, lemond érseki címéről) egyikét sem vállalta, mégis kiengedték. Tudta nélkül, a presztízsszemponctokat érvényesítve sikerült megoldást találniuk ezekre a sarkalatos kérdésekre.” Az egyik megoldás az *amnesztia*, a másik: „nehezen megállapodtak a *bíboros magatartásával* kapcsolatos »garanciákról« is.” Mivel Mindszenty sohasem vállalta a hallgatást, a Vatikán [*nevében Cheli*] magára vállalta (micsoda diplomáciai

¹⁹ I. m., 206–209.

²⁰ Mindszenty József: *Emlékirataim*. 500–501.

²¹ Barberini: *La politica del dialogo*. 209.

²² Mindszenty József: *Emlékirataim*. 502–503.

²³ Itt is hangsúlyozom, hogy meg kell különböztetni a Vatikánt, VI. Pált, Casarolit és Chelit! Vö. még Mészáros: „*Állok Istenért, egyházért, hazáért*”. főleg 151–167.: „A szilencium.”

²⁴ Casaroli: *A türelem vértanúsága*. 162. Lásd még Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről*. Az *Ostpolitik* színe és visszája. 112–123.: Mons. Cheli a Vatikáni Rádió igazgatója, P. Blajot SJ hivatalában titoktartás kötelezettsége alatt közli velem Mindszenty közeli kijövetelének programját. Nekem is megismételte: a bíboros marad Esztergom érseke.

²⁵ Stefano Bottoni: *Egy különleges kapcsolat története*. 253., 1. jegyzet.

²⁶ Vö. például az Achille Silvestrini által gondozott kis tanulmánykötetet: *L'Ostpolitik di Agostino Casaroli. 1963–1989*. EDB, Bologna, 2009, 91–99.

²⁷ Balogh Margit: *Mindszenty József*. 314–316.

csavar!), hogy ráveszi a bíborost erre. „Az ígéretéről Mindszenty csak több mint egy év elteltével szerzett tudomást... – Módosult az érseki címmel kapcsolatos követelés is: a Politikai Bizottság javaslata szerint »nem igényeljük, hogy Mindszenty elutazása előtt lemondjon esztergomi érseki, illetve prímási tisztéről, elvárjuk viszont – és ez az újdonság –, hogy a Szentszék tegyen kötelező ígéretet – legalább szóbeli meg egyezés alapján arra –, hogy legkésőbb 1972. március végéig, amikor Mindszenty betölti 80. életévét, nyugdíjba helyezik és felmentik érseki és ezzel járó prímási tiszte alól«. A két fél között 1971. szeptember 9-én aláírt megállapodás erről nem tartalmaz semmit, a vonatkozó levéltári dokumentumok pedig 2041-ig zároltak, ezért csak feltételezzük, hogy a Vatikán – szóban vagy titkosított iratban – bejegyeztet ebbe a feltételbe (legalábbis a lényegébe), mert a későbbi fejlemények ezt igazolják.”

Az Ostpolitik és a magyar állambiztonság

Az 1968-ban az Állami Egyházügyi Hivatalon belül felállított „Világosság” elnevezésű rezidentúra,²⁸ amely a III/I. Csoportfőnökség negyedik osztályához tartozott, bizalmas információkat szerzett a Magyarországra látogató szentszéki diplomatákról.²⁹ „Különleges figyelmet

²⁸ Jól dokumentált monográfia: Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005. G. Cheliről főleg: 394–410.; Szabó Csaba–Soós Viktor Attila (szerk.): *„Világosság”. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen*. Új Ember – Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2006, 38–39. (= Szabó–Soós). Szabó Csaba tanulmánya újraközölve a *Csapdában* című tanulmánygyűjteményben (207–252): A „Világosság” fedőnevű belső rezidentúra az Állami Egyházügyi Hivatalban.

²⁹ Vezetője Orosz József őrnagy lett Vági fedőnévvel. Pályafutásáról Szabó–Soós, 38–39. Orosz Csordás József 1928-ban született. 1979-ben mint „szigorúan titkos állományú rendőr alezredest” saját kérelmére a BM III/I–4. osztály állományából nyugállományba helyezték. – Párszor találkoznom kellett vele, amikor olasz útlevelemhez magyar vízumot kértem a római magyar konzulátuson. Próbált „elbeszélgetni” velem (nyilvánbeszervezési szándékkal). Mindig bekapcsolta a rádiót, mikor beszélgettünk. Visszautasítottam meghívásait. Erre megjegyezte: „Igazgató Úr! Miért fél tőlem? – Én, dehogy félek! – Félt, hogy kompromittálom!” Később, Lékai bíboros kinevezése után hivatalos voltam az ünnepi vacsorára a római magyar követségre. A zalalövői (Lung) Lékai egyszer „tejtisztvéremnek” nevezett engem, a szintén lövőit. Vacsora után kimentünk a kertbe, ahol fényképezték Lékait és vendégeit. Én nem messze álltam Lékaitól, aki megszólított:

szenteltek a magyarországi különmegbízott, Giovanni Cheli és segédje, Gabriel Montalvo látogatásának, mivel mindketten nagyon közel álltak Casaroli bíboroshoz, és mindkettőjükről »sötét úton« szereztek információkat.³⁰

A „Világosság” című dokumentációban Orosz Józseftől több titkos jelentést olvashatunk Cheli első magyarországi látogatásairól, kapcsolatairól, mondhatnánk „beszervezéséről”. Az 1969-es munkatervben³¹ már kiemelt helyen szerepel a Vatikáni Államtitkárság két diplomatája, *Giovanni Cheli* és *Gabriele Montalvo*. G. Cheli 1968. szeptember 3–8. közötti magyarországi tartózkodásáról Vági elvtárstól már olvashatunk egy *részletes jelentést*:³² Giovanni Cheli tanácsos adatai (nem 1919-ben, hanem 1918-ban! született), jellemzése (ételei, italai stb.), kapcsolatai (címek, telefon), vatikáni munkája (egy alkalommal Casarolit Budapestre kísérte), Casaroliról is beszélgettek, a visegrádi kirándulás alatt a papi békemozgalomról érdeklődött Miklós elvtársnál, budapesti tartózkodása alatt a következő egyházi személyekkel találkozott: Szabó Imre esztergomi segédpüspökkel (2 alkalommal, nála misézett), Brezanóczy Pál egri apostoli adminisztrátorral (2 alkalommal), Zemplén Györggyel, a Pápai Magyar Intézet rektorával (3 alkalommal), a tihanyi plébánossal kirándulása során (1 alkalommal). A *Megjegyzésben* további részletek az egyes találkozásokról, beszélgetésekről. Felfigyeltek arra, hogy Cheli számára „a legnagyobb problémát a papi békemozgalom okozza”. „Feltétlenül hasznos kapcsolat alakult ki.” Az ismeretséget ki kell fejleszteni Száll nagykövet révén is. „Cheli tárgyaláson tanúsított magatartása arra utal, hogy – vagy A. Casaroli utasítására, vagy ettől függetlenül – Luigi Bongianinóval ellentétben nem tö-

„Szabó Feri, gyere ide, fényképezünk!” Odaálltam bal oldalára. Orosz József távolabbról figyelte ezt, majd mellém vágódott, vállamra tette kezét e szavakkal: „Na, most kompromittálom!” 1977. június 9-én, Kádár vatikáni látogatásakor, amikor VI. Pál tolmácsa voltam, és a magánbeszélgetés után bejött Kádár kísérete, a pápa mellett álltam; Orosz tolmácsa bemutatatta a főbb személyiségeket, de nem nevezett meg mindenkit. A sor végén jövő Orosz elvtárs rám tekintett, mire én megneveztem a titkosrendőrt a pápának: „József Orosz”.

³⁰ *Csapdában*, 270. Jegyzetben hivatkozás: ÁBTL 2.2.1. Operatív nyilvántartás II/2–7. doboz. (Operatív dossziék – Giovanni Cheli)

³¹ 1969. január 20.: „Világosság”, 32–35. + a 7. számú dokumentum: 105–109.

³² 1968. szeptember 12.: „Világosság”, 81–85.

rekszik a vita, a nézetek, álláspontok kiélezésére, szembeállítására. Törekvése láthatóan az volt, hogy fenntartsa a megbeszélés kezdetén kialakult, kölcsönös megbecsülésen alapuló légkört, és ne teremtsen olyan feltételeket a Rómában folytatandó tárgyalásokra, ami akadályozhatja a Szentszék részleges koncepciójának és más elképzeléseinek realizálását.”³³

Orosz József 1969. április 28-án titkos jelentést írt G. Cheli újabb magyarországi látogatásának lehetőségéről.³⁴ Cheli részt vett Ambrus Lazik nagyszombati temetésén, ahol találkozott Brezanóczy Pál egri érsekkel. Beszélgetésük során elmondta, hogy szívesen látogatna Magyarországra, de ehhez „főnökének”, Agostino Casarolinak a hozzájárulása szükséges. *Giovanni Cheli újabb tervezett magyarországi utazása* szóba került a magyar főpapok (Íjjas, Brezanóczy, Bánk, Cserháti) 1969. májusi római látogatása alkalmával is.³⁵

A négy főpásztort május 9-én együtt fogadta a pápa. VI. Pál „mintegy 10-15 perces beszélgetésben említette Mindszenty József volt (sic!) bíboros akadályoztatását, és helyzetét mint megoldatlan problémát interpretálta”.

A főpásztorok találkoztak Jean Villot bíboros államtitkárral és A. Casaroli érsekkel. Május 6-án Íjjas József kalocsai érsek megnyitotta a Magyar Akadémián az egyházművészeti kiállítást. Még ezen a napon a magyar főpásztorok Casaroli érsekkel találkoztak: elmondták, „hogyan az egyház helyzete Magyarországon javult, és megítélésük szerint a további kilátások reményt keltőek. [...] Majd mindannyian egységesen kezdeményezték a pápai dekrétummal sújtott békepapok ügyének megoldását. [...] Agostino Casaroli jóindulatát, megértését hangsúlyozta, és nem zárkózott el a megoldás lehetőségétől. [...] Azt tanácsolta, illetve kérte, hogy a legcélszerűbbnek tartaná, ha a magyar püspöki kar tenne javaslatot a megoldhatóság módozataira, és várja kezdeményezésünket. Végül a magyar főpapok megfontolásra ajánlották *Giovanni Cheli – Casaroli munkatársa – esetleges magyarországi utazását, aki a további eszmecserét készíthetné elő. Agostino Casaroli a javaslatra nem válaszolt.*”³⁶

Íjjas József érsek csak május 17-én érkezett vissza Rómából. Római tapasztalatairól május végén számolt be, ezt rögzíti Vági (Orosz József) a „Világosság” 19. számú hosszú dokumentumban (1969. június 6.).³⁷ A főpásztorok római látogatásának részletesebb beszámolójában újra szöveges G. Cheli esetleges újabb magyarországi útjáról és „a békepapok kiközösítését jelentő pápai dekrétum megszüntetéséről”. „Casaroli az erről folytatott eszmecserében kifejtette: a megoldás lehetőségét nem tartja kizártnak, készségét és jó szándékú törekvését hangsúlyozta.” Részletezi a megoldási lehetőségeket. „A továbbiakban a magyar főpapok ajánlották Casarolinak Giovanni Cheli tanácsos magyarországi utazásának lehetőségét. Egy ilyen látogatás alkalmat nyújthatna a megoldásra váró kérdések közelebbi megismerésére, és előkészíthetné a további eszmecserét. Íjjas érsek szerint Casaroli magatartásából látszott, hogy a Szentszék közvetlenül most a gondolattal nem foglalkozik...”

„Május 10-én Íjjas érsek felkereste *Giovanni Cheli tanácsost*, az államtitkárság magyar referensét. Íjjas érsek tapasztalata szerint Agostino Casaroli nem tájékoztathatta munkatársát a velük folytatott megbeszélésről. Cheli – mint azt már korábban is kifejezte – szívesen Magyarországra jönne a további megoldást szolgáló eszmecserék előkészítésére.”³⁸

Orosz József G. Cheli 1969. szeptember végére tervezett 7–10 napos látogatását alaposan előkészítette 1969. szeptember 15-ei jelentésében.³⁹ (A látogatásra később került sor.) Részletesen előírja, kivel találkozók a vatikáni vendég, miről tárgyaljanak, stb. A legfontosabb Íjjas József és Brezanóczy Pál érsek felkészítése. „Íjjas József javasolja Chelinek, hogy személyes tapasztalatok megszerzése érdekében keressen kapcsolatot *Dr Beresztóczy Miklóssal, Dr Várkonyi Imrével és Dr Horváth Richárdal.*” – Cheli találkozók Miklós Imrével, és végül Prantner József is fogadja. Miklós Imre „elnökhelyettes elvtárral” a következőkről tárgyalhatna: Csertő Sándor (vatikáni) kinevezésének értékelése; a legfontosabb: „a dekrétummal sújtott békepapok ügyének elengedhetetlenül szükséges megoldá-

³³ „Világosság” 85. (A kurzívum tőlem – Sz. F.)

³⁴ I. m., 139.

³⁵ I. m., 140–141.

³⁶ I. m., 141. (A kiemelés tőlem – Sz. F.)

³⁷ I. m., 143–146.

³⁸ I. m., 145.

³⁹ I. m., 148–151.

sa”; a papi békemozgalom tevékenységének értékelése; a diszkrimináció megszüntetése; König bíboros Mindszenty-látogatásának minősítése.⁴⁰

VI. Pál pápaságának utolsó éveiben nagyon megerősödött a magyar Állambiztonság beépülése a Vatikánba. A „Világosság” rezidentúra jelentést adott A. Casaroli és G. Cheli 1970. januári budapesti látogatásáról.⁴¹ Amikor G. Cheli és A. Sodano 1972 áprilisában Magyarországra látogatott, kirándulást szerveztek számukra a Balatonhoz, hogy az állambiztonsági tisztek átkutathassák szobáikat, és lemásolhassák irataikat. Figyelték a római Kúria bíborosainak, prelátságainak eltérő álláspontját. A konzervatív csoport (Ottaviani bíboros és társai) támadták a haladó francia Villot bíboros államtitkárt, Casarolit és „liberális” segítőit.

1973. július 28-án az *Osservatore Romano* beszámolt arról, hogy „a magyar tisztviselőkkel való kapcsolatokért felelős⁴² magas rangú diplomatát, Giovanni Chelit nevezték ki az ENSZ apostoli követévé New Yorkba. A Szentszék titkolózása ellenére a magyar hírszerzés jóval annak nyilvánosságra hozatala előtt, már július 18-án értesítette a hírszerző központot és a pártvezetőséget Cheli elmozdításáról. A magyar források az áthelyezés valódi indokairól is tájékoztatást kaptak”.

Bottoni egyrészt említi Fábrián Károly erdélyi származású pap, a Szabad Európa Rádió munkatársa kommentárját, aki Chelit „kommunista ügynöknek” nevezte. Továbbá közli azt is, hogy Bagi István, a Pápai Magyar Intézet rektora (*Blanc* fedőnevű ügynök) előtt Cheli beismerte, hogy a konzervatívok igazi célpontja Casaroli érsek volt, de a két irányzat között egyensúlyozó pápának őt, Chelit „fel kellett áldoznia a béke kedvéért”.⁴³

⁴⁰ I. m., 151. König látogatásával a következő, 22. sz. dokumentum foglalkozik. A 23. pedig közli Ijjas érseknek VI. Pál pápához intézett, 1969. október 20-ai hosszú levelét a kiközösített békepapok ügyében.

⁴¹ *Csapdában*. 275., 66. jegyzet.

⁴² *Csapdában*. 277., 73. jegyzet: „Azon túl, hogy részt vett a Magyarországot képviselő hivatalos személyekkel folytatott tárgyalásokon, Cheli 1973. január 8-án és május 29-én személyes és titkos megbeszéléseket is tartott a *Dér* fedőnevű Kiss Oszkár hírszerzőtiszttel egy római étteremben. E megbeszélések folyamán, amelyek elsősorban Mindszenty bíboros helyzetéről szóltak, Cheli felajánlotta, hogy a magyar diplomatáknak első kézből származó információkat nyújt a Vatikán politikájának alakulásáról.”

⁴³ *Csapdában*. 277. (hivatkozások)

Mint említettem, 1986-ban II. János Pál G. Cheli érseket New Yorkból, az ENSZ-től⁴⁴ visszahívta a Vatikánba, és az Elvándorlók Pápai Tanácsa élére állította. 1989-ben mint a Pápai Tanács vezetője baráti levelet váltott a nyugdíjba vonuló Miklós Imrével, aki elkészönt tőle.⁴⁵

„Kedves Excellenciás Uram!

Legszívélyesebb jókívánságaimat küldöm az újévre, amely remélem gazdag lesz jobban Ön és családjá számára.

1989 mélyreható változásokat hozott egész Európában, az egyház számára is. Májusban Pécsre látogatok egy a cigányok lelkipásztori gondozásával foglalkozó kongresszusra, ebből az alkalomból számítok arra, hogy viszontláthatom. Emlékezem még a munkára, amelyet együtt végeztünk, és amely arra szolgált, hogy a maga idején megoldjuk az igen súlyos problémákat: az egyházmegyék betöltését, a Mindszenty-kérdést, a papok parlamenti tagságát stb. Ön mindig megmutatta, hogy megérti az egyház igényeit, akkor is, amikor nem volt könnyű ezt megtenni.

Ha van alkalma Olaszországba jönni és Rómába, nagyon fogok örülni, ha vendégül láthatom házamban.

*Ismételt jókívánságokkal fogadja üdvözletemet, kész híve Giovanni Cheli s.k.*⁴⁶

Corollarium

Felfigyeltem a Casaroli-barát G. Barberini magyarázkodására, aki Mindszenty álláspontját és a magyar kormány „garanciáit” emlegetve, illetve a Szentszék (VI. Pál és Casaroli) érvelését ismetetve „félreértésekről” („*equivoci*”), „világos ellentmondásról” beszél („*la contraddizione*

⁴⁴ Ahol 1977-ben meglátogattam, lásd Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszaja*. 121. Érdeklődött az ismerősökről, például Miklós Imrérről.

⁴⁵ A levél magyar fordítását közli Szabó Gyula: *A Pápai Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963–1989)*. Püski, Budapest, 2011, 385. Miklós Imrérről (1927–2003) lásd: Szabó Csaba: „A múltó idő, a távlat és az apátia. A fiatal Miklós Imre interjúja és dokumentumok tükrében.” In: *Személyes idő – történelmi idő*. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület Konferenciája. Kőszeg, 2003. augusztus 29–30. Separatum. Szombathely, 2006, 257–267.

⁴⁶ Forrás: Fazekas Csaba: Dokumentumok Miklós Imre lemondásának történetéhez. In: *Egyháztörténeti Szemle*. 2004, 2. szám, 120–144.

sembra evidente)⁴⁷. Mindszenty római tartózkodásáról írva megjegyzi: Három dolog irritálhatta a bíborost: 1) legelőször az *Osservatore romano* 1971. szeptember 28-ai számának kommentárjának kitétele: kiutazásával „elhárult egy akadály, amely nehezebbé tette az Egyház és az állam jó viszonyát; 2) az a hír, hogy feloldották a parlamenti képviselő békepapok kiközösítését; 3) a Bécsbe való költözésének közbejött nehézségei.” „Véleményünk szerint – folytatja Barberini – szándékosan teremtett félreértések merültek fel az amerikai követségből való távozása módozatai körül; a vatikáni szervek azon a véleményen voltak, hogy jobb lett volna Rómában visszatartani, hogy könnyebben ellenőrizhessék, előre látva és félve attól, ami később megtörtént. De ki kell emelni egy szempontot, amelyet kivehetünk Mindszenty (az *Emlékiratok*) elbeszéléséből: (a bíboros) mély tisztelettel VI. Pál iránt, meghatódva figyelmességeitől, értésünkre adja, hogy minden nehézséget és meg nem értést emberei, a pápa munkatársai számlájára ír, akikkel szemben, azt lehet mondani, ellenséges érzelmeket táplál. Egy nevet sem említ, de biztosak lehetünk, hogy Mons. Casaroli a leggyakrabban előfordul emlékezetében.”⁴⁸

Barberini ezután a bíboros bécsi tartózkodásáról – kálváriája utolsó állomásáról –, illetve a Szentszék és kormány megállapodásáról írva Mindszenty *Emlékirataiban* ellentmondást (*contraddizione*) vél felfedezni a garanciákkal kapcsolatban. „A Szentszék biztosan garanciákat adott a kormánynak a bíboros magatartásával kapcsolatban, ha már elhagyta az amerikai követséget és Magyarországot.” Barberini itt hosszan idézi Zágon hosszú *Pro memoriáját* (E 502–503), majd a rövidebbet (E 510), ahol a „korlátozásokról” van szó. „Az ellentmondás világosnak tűnik. Igaz, hogy Mons. Zágon nem beszélt kifejezetten »garaciáról«, amelyet a Szentszék a kormánynak adni akart volna, de az is igaz, hogy Zágon kifejtette a feltételeket, amelyeket a bíboros elfogadhatatlannak tartott, és határozottan ellene volt a kommunista hatóság kontrolljának, de nem a Szentszékének. Az *egyetlen magyarozatként* megkockáztathatjuk: az emberi ellenérzés inkább, semmint

a megértés igen erős volt nála, és nem csak a magyar kormányhatóságokkal szemben. Összefoglalva azt hisszük, hogy egyrészt a Szentszék azt tartotta, hogy kontrollálhatja a fékezhetetlen primást, megkísérelve visszatartani Rómában, amíg lehetett; másrészt Mindszenty, miután már szabad volt, minden áron meg akarta törni azokat a /megígért/ korlátozásokat, amelyeket a Szentszék érvényre akart juttatni, és amelyeket a bíboros jól ismert⁴⁹ – írja a Szentszék (Casarolit) igazolni akaró olasz történész. Ehhez csak annyit: „*Jól ismert*”, rendben, *de nem fogadott el!* Tehát a titkos megállapodásban a Szentszék képviselője, G. Cheli ígéretet tett, hogy a 80 éves bíborost mindenképpen „leváltják”, de ezt a megállapodást nem közölték a pápával. Casaroliék utólag igyekeztek magyarázatot adni: a sokat szenvedett bíborost a pápa nem akarta kényszeríteni, hanem azt remélte, hogy maga mond le. Mivel ez nem történt meg, a magyar hatóságok zaklatására, amelyek a titkos megállapodásra hivatkoztak, VI. Pál (Casaroli érvelését elfogadva) *magára vállalta a felelősséget* a súlyos kérdés „megoldásáért”: megüresedettnek nyilvánította az esztergomi széket.

Ide illenek, de külön elemzést igényelne az 1973. december 18-án kelt – szerintem Casaroli által sugallt –, hosszú pápai levél Mindszentyhez.⁵⁰ Ez már bejelenti azt a döntést, amelyet 1974. február 5-én hoznak nyilvánosságra. VI. Pál itt ismét megmagyarázza azokat a „súlyos indokokat”, amelyeket már november elseji válaszlevelében kifejtett, és amelyek alapján – *lelkiismeretét követve, egyedül az Egyház szeretetétől indítva* – megüresedettnek nyilvánította az esztergomi széket. Idézek a levélből:

„Teljesen megértjük vívódásaidat, amelyek lelkedet megzavarják és aggasztják. Nincs is szándékunkban kényszeríteni téged, hogy meggyőződésed ellenére – formális lemondási aktsussal – olyan terhet végy magadra, amely ellen tiltakozik lelkiismereted. Ebből az indokból az Úr előtt végzett érett és figyelmes megfontolás után úgy tartjuk helyesnek, hogy ezt a terhet, ame-

⁴⁷ Barberini: *L'Ostpolitik...* 211–213.

⁴⁸ Barberini: *L'Ostpolitik...* 212.

⁴⁹ Barberini: *L'Ostpolitik...* 214–215.

⁵⁰ Közli Barberini: *La politica...* 211–213. Érdemes összehasonlítani ezt a magyarozkodó levelet VI. Pál november elsején saját kezűleg irt, nagyon személyes levelével. Uo. 212–213.

lyet apostoli hivatalunk a lelkek javára ránk rótt, *magunkra vállaljuk*. Nem az a szándék vezérel minket, hogy letegyünk egy igen méltó és érdemes főpásztort, hanem hogy őt a lelkipásztori vezetésben megfelelő módon helyettesítsük, és mert *egyedül ama súlyos indokok vezérelnek, amelyek az Egyház javát tartják szem előtt*, elhárítottuk, hogy az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánítsuk, és ténylegesen deklaráljuk, hogy ezentúl megüresedett.”⁵¹

Mindszenty másképp látta az egyház javát; az egyházat elnyomó kommunista hatalom nyomására történő felmentése igazságtalan, kegyetlen döntés volt, és egyáltalán nem szolgálta az egyház és a hívek javát. Itt megint csak Casaroli *Ostpolitikjának* egyik vezérelve érvényesült: be

kell tölteni a megüresedett püspöki székeket mindenáron (még ha jórészt a kommunisták jelöltjei kapnak is kinevezést), mintha a hierarchia lenne az egyházi élet feltétlen tartóoszlopa. E ponton, különös módon, e „keleti politikában” kevésbé érvényesült a II. vatikáni zsinat egyházképe.⁵²

Másrészt haladónak tűnt ugyan a zsinati nyitás a párbeszédre, de a keresztény-marxista párbeszéd illúzióba ringatózó és naiv képviselői a kommunista fél malmára hajtották a vizet. Kell a dialógus az élő, igazságot kereső *emberekkel*, de a merev *rendszerekkel* ez nem célravezető. A kommunista rendszer bukása után ezt végre belátta a marxizmus mellett ágáló baloldali keresztény értelmiségiek nagy része is.

⁵¹ Saját fordításom. A kiemelések tőlem. A teljes levél magyar fordítása olvasható Somorjai Ádám OSB könyvében: *Ami az emlékiratokból kimaradt*. VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008, 40–43. A „formális lemondási aktussal” közbevetés hiányzik e fordításban.

⁵² Lásd minderről Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája*. Bp. 2012, II/2. „Az Ostpolitik Casaroli Emlékiratai tükrében.”

Zápor Vidikovacnál